

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI TÉZISEK

VÉGH DÁNIEL

**KOSZTOLÁNYI DEZSŐ SPANYOL MŰFORDÍTÁSAI
A SPANYOL-MAGYAR MŰFORDÍTÁSIRODALOM TÖRTÉNETÉBEN**

Irodalomtudományi Doktori Iskola
A Doktori Iskola vezetője: Kulcsár Szabó Ernő
Összehasonlító irodalomtudomány doktori program
Programvezető: Szegedy-Maszák Mihály

A bizottság tagjai:
Győrffy Miklós CSc (elnök)
Csuday Csaba PhD
Józan Ildikó PhD
Dobos István DSc
Menczel Gabriella PhD

Témavezető:
Szegedy-Maszák Mihály MHAS

Budapest, 2012

Dolgozatunk célja nem kevesebb, mint hogy Kosztolányi Dezső spanyol műfordításait a spanyol-magyar műfordítástörténetben helyezze el. Ezzel nemcsak a korábban szinte kizárólag Kosztolányi életművében betöltött szerepük okán vizsgált és értelmezett szövegek újrakontextualizálását kíséreljük meg, de egyben a spanyol-magyar műfordítástörténet egy lehetséges vázlatát is megrajzoljuk. A történet áttekintésének szükségességével akkor szembesültünk, amikor a közelmúltban Kosztolányi Dezső spanyol műfordításait a Kosztolányi Kritikai Kiadás keretében sajtó alá rendeztük s magyarázó jegyzetekkel láttuk el. Úgy találtuk ugyanis, hogy Kosztolányi a lehető legváltozatosabb műfajokra, korszakokra és stílusokra kiterjedő spanyol műfordításairól, azok korabeli jelentőségéről és későbbi fogadtatásáról aligha lehet érvényes következtetéseket levonni, illetve kellően körültekintő megállapításokat tenni a spanyol-magyar műfordítástörténet – legalább felületes – ismerete nélkül.

Kosztolányi Dezső spanyol műfordításai kapcsán végzett kutatásaink tapasztalatai arra engedtek következtetni, hogy az egyes szerzők több nyelvre, de csupán néhány évtizedre kiterjedő, keresztmetszetként felfogható fordítói életműveit érdemes az egyes nyelvekből készült fordítások mentén feltárható hosszmetzsetekben is elhelyezni – a fordítások keletkezéséhez, megoldásaihoz, fogadtatásához olykor közelebb juthatunk az azonos nyelvből fordító elődök és utódok szövegeinek ismeretében. A Kosztolányi-fordítások sajtó alá rendezése során a spanyol nyelvből készült műfordításokat a forrásszövegek szerzőinek nemzetiségétől függetlenül egységként kezeltük, s műfordítástörténeti vázlatunkban sem választottuk külön – a modern filológia felől talán szokatlannak tűnő módon – a spanyol és latin-amerikai irodalmakat. Tettük ezt a schleiermacheri, egyes művek helyett a kultúrák közötti fordítást előtérbe helyező elméleti megfontolás mellett azért, mert tapasztalataink szerint a latin-amerikai fordítások – politikailag is támogatott – 1945 utáni megszorodása, illetőleg a posztkoloniális irodalomelméletek elterjedése előtt a hispán kultúra egységesnek tűnt Magyarországról szemlélve.

Dolgozatunkban – rövid elméleti bevezető után, melyben fordítás-szemléletünk alapjait, illetve az egyes fordítások megközelítésmódját, és műfordítástörténetünk kereteit körvonalazzuk – elsőként a kezdetektől a spanyol-magyar műfordítástörténet legjelentősebbnek tekinthető műve, a teljes magyar *Don Quijote* megjelenéséig terjedő, majd a Kosztolányi-fordítások közvetlen előzményét és kontextusát alkotó, az 1870-es évektől a második világháborúig terjedő időszakot tekintjük át. Ezt követően Kosztolányi Dezső spanyol műfordításait vesszük górcső alá, különös tekintettel a szövegek keletkezéstörténetére és bennük megtapasztalható fordítói eljárásokra. A Kosztolányi-fordítások korabeli fogadtatásának tárgyalása, valamint Kosztolányi és a spanyol nyelvű irodalmak kapcsolatának feltárása után megkíséreljük e viszony néhány nyitott kérdéseit tisztázni. Végül az 1945 utáni évtizedek spanyol-magyar műfordításainak jellemzőit, néhány jelentős szövegét és alkotójának módszerét ismertetjük, s a Kosztolányi-recepciót is elhelyezzük e szélesebb kontextusban, majd megkíséreljük Kosztolányi Dezső spanyol műfordításainak a spanyol-magyar műfordítástörténetben betöltött jelentőségét mérlegelni. Dolgozatunk függelékeként a legkevésbé feldolgozott, 1945 előtti spanyol-magyar műfordítások további pontosításra és kiegészítésre szoruló, ám tájékozódásra már alkalmas bibliográfiáját közöljük, melyhez

fölhasználtuk a budapesti Cervantes Intézetben készült adatbázis számos esetben pontosított és – többek között a közvetítő nyelvből készült fordításokkal – bővített találatait.

Egyetértünk a spanyol-magyar műfordítások rendszerezése területén tevékenykedő Rákosi Mariannával, aki úgy fogalmazott egy tanulmányában: „a spanyol-magyar irodalmi kapcsolatok vizsgálatának területén még sok kevésbé kutatott terület tárul a kutató szeme elé. Ennek megfelelően releváns összefoglaló munka sem születhetett ebben a témakörben”.¹ Bár e releváns összefoglaló munka megírására egymagunk nem vállalkozhattunk, az eredmények összegzését, a részletek összeillesztését, és a feltárandó területek kijelölését, valamint a következtetések levonását már a spanyol-magyar irodalomtörténet feltételezett teljes repertóriumának elkészülte előtt is lehetségesnek véltük.

Dolgozatunkban kiemelt figyelmet fordítottunk a magyar *Don Quijoté*knak, lévén Cervantes regénye a spanyol nyelvű irodalmak megkerülhetetlen műve, mely nemcsak a nyugati kánonban, de a magyar műfordítástörténetben is kiemelt szereppel bír, amint arra kiadásainak, változatainak, és megjelent példányainak rekordgyanús számai engednek következtetni. Cervantes műve a spanyol-magyar műfordítástörténet bő kétszáz éve során végig az olvasók, a fordítók és a magyar irodalmi élet alakítóinak szeme előtt lebegett – kivéve Kosztolányit, aki már-már érthetetlen módon nem vett tudomást róla. Dolgozatunk kettős súlypontját indokolja az is, hogy a spanyol-magyar műfordítástörténet legismertebb és sokak által egyhangúan kiemelkedő jelentőségű fordítójának tartott alakja Győry Vilmos – hozzá, és jelentőségéhez kell tehát mérjük Kosztolányit. Ám míg a költőként és íróként jelentős alkotónak bizonyuló Kosztolányi fordításairól a vele egykorú, és a nyomdokaiba lépő spanyol műfordítók hajlamosak voltak megfeledkezni, a főként spanyol nyelvben járatos műfordítók által nagyra tartott Győry Vilmos jelentőségét a magyar irodalomtörténet-írás becsülte – talán nem minden alapot nélkülözve – alul. Mégis, pozíciójukat megkérdőjelezhetetlenné teszi az a tény, hogy a spanyol-magyar műfordítástörténetben csak ők fordítottak – ha nem is azonos arányokban – lírát, drámát, és prózát egyaránt. Végül a tény, hogy Kosztolányi és Győry fordítói attitűdjei gyökeresen különbözők, ám szövegeik utóélete számos hasonlóságot mutat, nemcsak a spanyol-magyar irodalomtörténetre vonatkoztatható, de általánosabb érvényű tanulságokra is következtetni enged. Győry Vilmos mellett hosszabb-rövidebb kitérőt szenteltünk a magyar *Don Quijote* szövege másik két alakítójának, a Kosztolányi halála utáni spanyol-magyar műfordítástörténetet meghatározó mértékben alakító Radnóti Miklósnak és Benyhe Jánosnak.

Az 1600-as évektől Győry Vilmos 1873-76 között megjelent *Don Quijote*-fordításáig meghatározható időszakot a közvetítő nyelvből készült, illetve az – Even-Zohar szavaival – „félíg-meddig és álfordítások” jellemzik. Baltasar Gracián divatos udvari (nemesi) viselkedéskultúrát összegző könyveiből Faludi Ferenc fordít, de más spanyol szerzőktől származó laikus és egyházi erkölccstanok, imádságoskönyvek, és néhány fikciós prózamű is megjelennek magyar nyelven. A spanyol irodalom a német, majd magyar nyelven játszó színtársulatok révén a XVIII. század végétől van jelen a színház világában, a spanyol barokk dráma klasszikusai többnyire kéziratos formában terjednek, és több újrafordítást és

---

¹ RÁKOSI Marianna: A spanyol dráma megjelenése a magyarországi magyar színpadon = ÓCSAI Éva – URBANIK Tímea (szerk.): *Köszöntésformák. Ilia Mihály Tanár Urat köszöntik tanítványai*, Szeged, Pompeji, 2005, 152.

színrevitelt is megérnek. Lírafordításnak e korszakban nincs nyoma. A spanyol irodalom fogadtatását a barokk drámák mellett az idegen nyelvű kiadásokban illetve rövidített változatokban terjedő *Don Quijote* határozza meg, a regény teljes szövegének lefordítására – az első spanyolból készül Calderón-átültetésekkel egyetemben – az 1870-es években a Kisfaludy Társaságban egyre több feladatot vállaló evangélikus lelkész, Győry Vilmos vállalkozik majd.

A Győry-féle *Don Quijote* nyomában sorra jelennek meg az immár spanyolból újrafordított Calderón-drámák, a szintén verses románcok, majd egyre növekvő számban a XIX. század második felének próza- és drámairodalmának jeles és kevésbé jeles képviselői. A századforduló előtti utolsó évtizedben jelennek meg Kőrösi Albin jóvoltából a spanyol líra első magyar fordításai, s a *Don Quijote* sorában Győry Vilmos szövegének frissített újrakiadásai mellett tucatnyi ifjúsági átdolgozás jelenik meg. A recepció igen csekély volta a korszak fordításainak milyenségéről árulkodik – de a költőként vagy íróként jelentős életművel nem bíró, poliglott vagy műkedvelő fordítók kevésbé tudatos, és kevésbé ihletett munkái mellett a spanyol irodalom és a spanyol kultúra csekély (el)ismertsége is közrejátszott.

A második világháború után a központi irodalompolitika döntései nyomán megsokszorozódó fordítások és nyomdai példányszámok, a néhány év leforgása alatt döntő túlsúlyba kerülő spanyol-amerikai szerzők, illetve a spanyol, de legalábbis újlatin nyelvű szakos diplomával rendelkező „professzionális” (de saját költői-írói életművel nem rendelkező) fordító-generációk megjelenésével alapvetően változik meg a spanyol-magyar műfordítástörténet iránya. A korszakot jellemzik a közvetítő nyelvből dolgozó kiváló lírikusok által megszólaltatott költők, és az – olykor átdolgozásnak, s a korábbi változatoknál nem föltétlenül jobbnak bizonyuló – újrafordított klasszikusok, valamint a korábbi évtizedek-évszázadok spanyol-magyar műfordításainak ignorálása, valamint az elsőként Scholz László által kimutatott szűrkeség.

A spanyol-magyar műfordítástörténet folytonosságát a – műfordítói poétikájukat és erkölcsiségüket tekintve is – szigorú és alázatos elveket valló fordítói arcélek adják: meglátásunk szerint az egymástól több generációnyi távolságra alkotó Győry Vilmos vagy Benyhe János rokon ízlése alapvetően határozta meg a spanyol-magyar műfordítástörténet alakulását. Fölfedezhető ugyanakkor egy sor, e poétikától gyökeresen eltérő, ugyanakkor jóval kevesebb nyilvánosságot kapó alkotó és mű is: Faludi Ferenc vagy Lukács Móríc a szó szerint pontos és hű fordítást nem szabálynak, de kényszernek tekintették.

Hol helyezhető el e történetben Kosztolányi Dezső? Egyrészt 1910-es években megjelent fordításaival elődei és kortársai nyomán halad: színházi célokra, latin nyelvtudása lapján sietve begyakorolva magát a spanyolba Calderónt fordít, majd a mások által már bemutatott Bécquertől, illetve egyetemi tanára javaslatára versátültetéseket készít műfordítás-antológiájába. Kosztolányi mindazonáltal dráma- és lírafordításaiban is újít: a formahűség béklyójából kiszabadítja a spanyol barokk drámát, majd a húszas évektől sorban fedezi föl a kortárs költőket. Föltűnő, hogy Kosztolányi nem, illetőleg csak PEN Klubbéli kötelezettségeinek eleget téve fordult a spanyol nyelvű próza felé, s hogy Cervantestől nemcsak nem fordított, de hatalmas életművében közvetlen nyomot lényegében nem hagyott. A Kosztolányi-próza és Cervantes, illetve Unamuno regénypoétikai eljárásainak rokonságát

illetően idéztünk néhány párhuzamot fölfedezni vélő írást, ám magunk egyelőre e megállapításokat nem látjuk kellően megalapozottnak. Nem kétséges ugyanakkor, hogy Kosztolányi, ha nem is megkülönböztetett, de mindenképpen feltűnő figyelemmel fordult a spanyol nyelvű irodalom irányába, ami nemzedéke nagy írói és költői között, de talán azóta is páratlan. Az egyetlen kivétel a *Don Quijote* – Kosztolányi és a spanyol irodalom e jelentőségteljes kérdésének dolgozatunkban kifejtettnél bővebb és mélyrehatóbb megválaszolásához elengedhetetlennek tűnik a Kosztolányi-életmű minden eddiginél tüzetesebb átfésülése. Következtetéseinket összefoglalva Kosztolányi spanyol fordításainak jelentőségét tehát abban ragadhatjuk meg, hogy a spanyol-magyar műfordítástörténetben – összességében nem kevés előzmény után – megteremtette az aranykori spanyol dráma, valamint a XX. századi spanyol nyelvű költészet mások által később tovább használt magyar nyelvét, és fordításai – szinte egyedülként a háború előtti szerzők munkái közül – kiállták az idő próbáját.

Kosztolányi spanyol műfordításainak fogadtatása és elismertsége ugyanakkor – Rába György 1967-es könyve kivételével – minimális. A jelenség oka meglátásunk szerint csak részben magyarázható politikai okokkal, vagy a fordítások elérhetőségével és ismertségével. A Kosztolányi-fordítások háttérbe szorulásának okai között minden bizonnyal a háború utáni spanyol-magyar műfordító-nemzedékek – Győry elveihez visszaforduló – szigorúbb poétikája és ízlése is szerepet játszhatott. Ugyanakkor az a tény, hogy Kosztolányi szinte összes spanyol-magyar műfordítását többször – s nagyobb átalakítás nélkül – újra kiadták halála után, jelzi egyedülálló, és e tekintetben Győry Vilmos ikonikus, ám számtalanszor átdolgozott, és végül 2005-ben Benyhe János által felülírt *Don Quijote*-fordításánál is külön helyzetét a spanyol-magyar műfordítástörténeten belül. Igaz, Kosztolányi műfordításai a „túlélést” nemcsak annak köszönhetik, hogy a szövegek magyar versként és műfordításként is megállják a helyüket, hanem az életműkiadások révén folyamatos elérhetőségüknek, és Kosztolányi a magyar irodalomban – 1945 és 1990 között sem megkérdőjelezhető – rangjának is.

Ha nem tévedünk, Kosztolányi Dezső ugyanis az egyetlen a spanyol-magyar műfordítástörténetben, aki spanyolból (tehát nem közvetítő nyelvből vagy nyersfordításból) fordított, lírai, prózai és drámai fordításai is megjelentek, továbbá magyar nyelvű (nem-fordított) saját életműve révén a magyar irodalom jelentős alkotója. Bár Faludi, Győry, Radnóti, Nagy László és mások a spanyol-magyar műfordítástörténet jelentős szövegeinek alkotói, mindhárom föltételnek nem tesznek eleget. Kosztolányi és más, a spanyol-magyar műfordítások története felvázolása során bemutatott alkotók fordításainak és fordításpoétikájának különbözősége visszavezethető tehát arra a közhelyes ellentétre, ami a költő/író-fordítók és a filológus-fordítók között állítható föl. Bár Walter Benjamin úgy vélte, hogy még „a történelem sem utal a konvencionális előítélet igazára, miszerint a jelentős fordítók mind írók és költők, a jelentéktelen írók-költők pedig rossz fordítók lettek volna”,² magunk úgy találjuk, Kosztolányi spanyol-magyar műfordítástörténetben kijelölhető helye mégsem független írói-költői jelentőségétől. Meglátásunkat alátámasztandó Gadamer *Olvasni*

---

² Walter BENJAMIN: A műfordító feladata, ford. TANDORI Dezső = HAJDU Péter – JENEY Éva – JÓZAN Ildikó (szerk.): *Kettős megvilágítás*, Budapest, Balassi, 2007, 190.

olyan, mint fordítani című tanulmányára hivatkozhatunk, amelyben a filozófus a közhelyes megállapítást átértékelve arra a következtetésre jut, hogy egy költő csak akkor jó fordító, ha az általa kiválasztott költeményt bevezeti saját költői életművébe, ennek híján ugyanis a lefordított nyelvezet, a fordítás során átalakult, de nem pótolta nyelvi játékok és finomságok elvesznek, azaz hamisan (nem irodalmian) fog csengeni a hangja.³ Rendkívül hasonló gondolatokat fogalmazott meg évtizedekkel korábban Kosztolányi, a *Modern költők* 1921-es második kiadásához írott előszavában:

„... a fordító [...] önállóan mozog a keretek közt. [...] Annyira szereti a verset, melyet megszólaltat, hogy átlelkésül tőle és bátorságot kap újramegformálására. Ezért kell a költőnek – de költő legyen a talpán, ki ilyesmire vállalkozik – teljes szabadságot adni és művészi, illetve bizalmi kérdésnek tekintetni, mit tart meg és vet el az eredeti szövegből. A műfordítás ennél fogva elsősorban kritikai munka.”⁴

Dolgozatunk Kosztolányi spanyol műfordításait, illetőleg a magyar *Don Quijote* fordítás- és fogadtatástörténetét tárgyaló fejezeteiben az elmúlt években tanulmányok sorában publikált eredményeinkre támaszkodtunk, részben finomítva, illetve jelentősen bővítve a korábban bemutatottakat.

A szerző spanyol-magyar műfordítástörténetet tárgyaló publikációi:

Olvasható-e a *Don Quijote* magyarul?, *Literatura* 2008/2, 217-233.

Apokrif magyar *Don Quijoték* a 19. században, *Filológiai Közlöny* 2009/1-2, 49-61.

„Comme hispanisant fervent...” Kosztolányi Dezső spanyol műfordításai, *Irodalomtörténet* 2008/3, 432-454.

„Mint észrevétlenül az irodalom peremén.” Radnóti Miklós *Don Quijote*-átdolgozása, *Forrás* 2009/5, 31-45.

Két ismeretlen Kosztolányi-műfordítás?, *Prae* 2010/42, 12-23.

Kosztolányi Dezső: Spanyol antológia, *Filológiai Közlöny* 2010/3, 239-250.

Kosztolányi Dezső: Spanyol műfordítások, Budapest, Kalligram, 2011.

---

³ Hans-Georg GADAMER: Olvasni olyan, mint fordítani, ford. SIMON Attila, *Vulgo* 2000/3-5, 19-24.

⁴ KOSZTOLÁNYI Dezső : *Modern költők*, Budapest, Révai, 1921, 11.